

AZ ÚJABB PÉNZELMÉLETEK HATÁSA A VALUTAPOLITIKÁRA.¹

— Második közlemény.¹ —

II.

Keynes John Maynard, a cambridge-i egyetem tanára, a világ pénzügytörténetében örökre nevezetessé tette nevét avval a nagyszerű erkölcsi cselekedetével, hogy a nagy háborút követő pénzügyi tárgyalások alatt, melyeken mint a brit kormány szakértője vett részt, elsőnek szólalt föl a békeparancsok képtelenségei ellen; előre megjósolta nemcsak azok végzetes tarthatatlanságát, hanem vészterhes következményeit is a legyőzöttekre és győzőkre egyaránt. *The economic consequences of the peace* (A békeszerződés gazdasági következményei) az a könyve, melyet 1919-ben adott ki, mindörökre nagy emberi értéket jelent. Keynes bizonyítását folytatta akkor is, mikor kiegészítő művében² a békeszerződések revízióját sürgette. A jóvátételi követelések egész rendszerének ő izent először hadat: e jövendőlései hajszálpontossággal bekövetkeztek. Keynes neve így méltán van megörökítve Európa történetében. Világhírűvé lett prófétaí kijelentése megszólalt akkor is, mikor 1925-ben Anglia Churchill Winston törvényével visszatért az aranyalapra és Keynes egyszerre fordult szembe a pénzügyminiszterrel és az angol bankok vezetőségével, mikor azt hirdette, hogy az aranyvaluta visszahozatala nagy munkanélküliségre és Nagybritannia gazdasági veszedelmére fog vezetni.³ Mikor 1931. szeptember 28-án Anglia kijelentette,

¹ Az előbbi közleményt lásd a *Budapesti Szemle* 1938. évi 728. számában.

² Keynes, John Maynard: *A revision of the treaty*. 1922.

³ Keynes: *Essays in persuasion*. (1935.)

hogv elhagyja a sterling arany alapját, amelyen immár száz esztendeje állott és melyen ez a sterling lett a világ vezető pénzévé: ekkor Keynesnek ez a második merész jövendölése is beteljesültnek látszott. Ilyen módon számunkra, akik az új pénzülméleteknek a valutapolitikára gyakorolt behatásait kívántuk vizsgálódásunk tárgyává tenni, ritka alkalom nyílik itt arra, hogy magában Angliában, mely az egész világon egyaránt el van ismerve mind a klasszikus közgazdaságtannak, mind az aranyvaluta rendszerének hagyományos hazája gyanánt, magában ebben az Angliában próbálkozunk megfigyelésünkkel és levezetéseink folytatásával. Főlőseges talán hozzá tennem, hogy mind magának az angol pénzváltásnak, mind a hozzá fűződő elméleti magyarázatoknak ma már az Óceán mindkét partján világirodalma van. Természetes az is, hogy az elméleti jövendölésnek s a gyakorlati megvalósulásnak majdnem színpadias, mindenestre azonban hallatlan drámai erővel lejátszódott meglepetése a legmélyebbrehatóbb következtetésekre adott alkalmat az emberi elmékben, annyira, hogy csak rendkívüli óvatossággal lehet ma már a valutakutatónak elkerülnie azt, hogy őt is ne ragadja magával az angol valutaválságnak hatalmas dinamikus ereje, mely nagy sodrával szinte elmosza azokat a gátlásokat, melyeket a higgadtan mérlegelő és nemcsak pillanatnyi hatások alatt álló tudománynak önmagával szemben is okvetlenül fel kell állítnia, ha nem akar a kápráztató benyomás alatt felületessé válni. Ez a hiba igen ragadóssá lett. Legnagyobb részt nem is Keynes honfitársai, hanem azok estek belé, akik az ő eredményeit át akarták ültetni más országok talajába. Ha meg akarjuk menteni okoskodásunkat attól, hogy úgyszólván belé szédüljünk ennek a rohanó örvénynek a sodrába, akkor nincs más menekvésünk, hanem hogy mielőtt szemébe néznénk annak a harenak, melyet Keynes nagy nyilvánosság előtt vívott az aranyvaluta híveivel az angol pénzfórradalom különleges kérdésében, előbb rövid összefoglaló pillantást kell vetnünk a cambridge-i tudósnak egész valuta-elméletére és annak hűvös, elvont általánosságait előbb számba véve térünk azután vissza az annyira kigyúladt angol aranyproblémára, mely —

tegyük hozzá mindjárt — egyúttal belenyúlik az amerikai pénzforradalomba is.

Keynes pénzelmélete — és ez mutatja teljes rendszerességét — nem a készpénzből indul ki, mint a legtöbb pénz-theoria, hanem a hitelpénzből, vagyis abból a vásárló erőből, mely az által keletkezik, hogy a hitelélet szervei, a bankok, hitelt nyújtanak egyeseknek és ezen a módon oly pénzmeny-niségeket bocsátanak a magángazdaságok rendelkezésére, amelyeknek megfelelő tőkét azok még nem termeltek ki, hanem éppen ezen hitelpénz segítségével kívánnak a jövőben megkeresni. Míg a régebbi közgazdák a háború előtt úgyszólván mindig a tényleges készpénzt látták maguk előtt, Keynes az egész valuta-probléma súlyát, kortársainak angol elképzelése szerint, áthelyezi a hitelpénzre, amelyet szerinte a bankok teremtenek. A német «állami pénzelmélet» szavajárását követve, azt mondhatnók, hogy nála a bankok a pénz szülői, ők a «Geldschöpfer»-ek. Keynes elgondolását két kötetes nagy művében fejtette ki, melynek a régi klasszikusokra emlékeztető szerénykedő modorban ezt a címet adta: *Tanulmány a pénzről.*¹ Szerinte az értékmérő közegnek a problémája abban van, hogy a pénz által mért árszínvonal föl és le való ingadozása attól függ, hogy a gazdasági alanyok milyen arányban fordítják a rendelkezésükre bocsátott pénzmenyiséget egyfelől megtakarításokra, másfelől fogyasztási jóságok termelésére. Ezen az alapon arra az eredményre jut, hogy az összes javak árszínvonala tulajdonképpen egyenlő a jövedelemből alkotott betétek és ezek forgalmi sebességének szorzatával, elosztva azt az összes termelés értékével. Ebben a didaktikai megállapításban ő a hitelpénz szerepének döntő jelentőségére támaszkodik. Keynes szerint így a bankrendszerből indul ki az ármagasság emelkedése vagy súlyedése és «ha nem lehet is azt állítani, hogy a bankrendszer egyetlen tényezője az áralakulásnak, mert a végeredmény a bankrendszer pénzpolitikájának más tényezőkkel való összemű-

¹ Keynes, Maynard John: *A treatise on money*. I. Vol. *The pure theory of money*. Vol II. *The applied theory of money*. (1900.)

ködésétől függ, mégis amennyiben a bankrendszer meghatározott céllal szabadon cselekedhetik, miután ő az egyensúlyozó tényező, ennél fogva ő befolyásolhatja leginkább a végeredményt.»¹ Mihelyst az árszabályozásban a bankrendszernek ezt a döntő szerepet adjuk s ennél fogva az érték-mérésben általánosságban, akkor nem kell egyéb, mint leszállani azoknak az egyes üzleteknek méltánylására, amelyekből a bankok működésének összesége áll elő. Nevezetesen az, hogy itt, a hitelpénz-elmélet legfelsőbb sejtjében fedezhetjük fel azt az elváltozást, mely az egész theorémának az elferdülésére vezetett; a hitelpénz fogalmának kitágítása által nézetünk szerint Keynesnek — angol előzőinek és követőinek — elmélete alkalmatlanná lett arra, hogy általános érvényű pénztanná emeltessek. Hogy erre rájövünk, ahhoz mindenekelőtt arra kell ráeszmélnünk, hogy Keynes angol író és a hitelpénz elmélete angol viszonyokból született elmélet. Most már, aki azt a fáradságot veszi magának, hogy összehasonlítsa az angol bankszokásokat a kontinentális Európa banküzemével, az hamar fölismeri a kettő között a nagy eltérést. Ez a következő. Ha egy londoni bankba bemegyek és az arra méltat engem, hogy mondjuk 1000 font hitelt nyujt számomra, ez a művelet akként megy végbe, hogy a bank nemcsak megterhel engem számlámon a teljes összeggel, hanem ugyanakkor el is ismer váltószámlámon, vagyis a bank könyveiben mind a Tartozás, mind a Követel oldalon szerepelek; evvel szemben a kontinensen egyoldalú a könyvelés, ami azt teszi, hogy hasonló esetben az itteni bank előjegyez nekem egy 1000 fontnyi hitelkeretet, de mindig annyival terhel meg, amennyit fölveszek, vagy átutalok. Ebből következik, hogy ha az 1000 fonttal úgy rendelkezem, hogy a rendelkezésemre bocsátott összegből 900 fontot egy másik bankhoz utalok át ottani tartozásom kiegyenlítésére, akkor az első banknál csak még a hitelkeretemből megmaradt 100 font felett rendelkezhetem. Az angol bankkönyvelési technika alapján most már mind Keynes, mind követői egy olyan hitelpénz-forgási folyamatot szerkesztenek, amely meg-

¹ Keynes: id. m. I. k. 183. l.

felel a formális angol könyvelésnek s ezen az alapon jutnak arra a formális tünetre, amely a szárazföldön még könyvelésileg sem állhat elő, hogy tudniillik minél több bankba utalják át egymás után ugyanazt az összeget, mely mindenütt könyveltetik, annál több hitelpénz termeltetett, vagyis az ő elképzelésük szerint annyiszor 1000 font bankpénz született meg, ahány bankon átment az átutalás. A hitel-pénz teremtésnek ez a különös felfogása vitte az elmélet hirdetőit arra az optikai csalódásra, amelyet a körforgás látása okozott, hogy úgyszólván korlátlanul teremthetnek a bankok hitel-pénzt, vagy, amint ők nevezik, «Giralpénz»-t s ez által ugyanilyen mértékben tudnak hatni az áralakulásra, ami megint azt jelenti, hogy az értékmérő szabályozása a bankok kezében van, tehát csakugyan ők alkotják az érték-kiszabás terén azt a «balancing power»-t, a kiegyenlítő hatalmat, amelyet Keynes elméletében kiinduló alapul fölvelt. Durván és egyszerűen szólva azt kell mondanunk, hogy sem Keynes, sem kevésbé gondos amerikai propagálói nem lehettek soha tényleges munkásai a bankszervezetnek, mert akkor rájöttek volna arra, hogy az ő általuk elképzelt bankberendezés az első esedékességi napon úgy összedőlne, mint a kártyavár. Ebben tudniillik akkor nem létező értékek forognának a levegőben és támaszkodnának egymásra s ezáltal egyszerűen megtévesztenék a piacot. Mihelyst a fenti példában, az első bankból, mely 1000 font hitelt nyújtott nekem, én 900 fontot átutaltam egy másik bankba, akkor az első pénzüintézetben többé már nem ezer font «hitel-pénz» áll a rendelkezésemre, hanem ott csak 100 fontom van ebben a pénznemben; ha pedig a második bankba átutalt 900 fontból én 800 fontot egy harmadik bankba küldök át, akkor a második pénzüintézetnél már szintén csak 100 fontom maradt és ez így megy tovább a körforgásban. Keynesnek az a föltevése, hogy a bankok az átutalások által tetszésük szerint szaporíthatják a rendelkezésükre álló hitelpénzt, egyrészt könyvelési tévedés, másrészt pedig a hitel legbensőbb természetének tökéletes félreismeréséből fakad. Minden bank csak a nála már meglevő tőkét adhatja a hitelkérőknek kölcsön, azaz a kikölcsönzött

tőkét valaki már megteremtette és azt a bankra bízta s mikor ez megtörtént, akkor jut a bank odáig, hogy evvel a tőkével hitelt nyújtson valakinek ; az ezen az alapon hitelezett tőkét forgatja ő más bankokhoz tovább. Ebből következik, hogy éppen úgy, mint a német pénzülmélet akkor esett tévedésbe, mikor azt látva, hogy az államhatalom a maga deklarátorius erejével belé illeszti a gazdasági szervezetbe a pénzürtéket, ebből hibásan azt következtette, hogy az állam a pénzürték szülője : éppen ilyen tévedésbe került bele a másik oldalról az angol hitelpénzülmélet is, mikor a bankkönyvelés és a modern banktechnika által megtévesztve, azt tételezi föl, hogy a bank teremti a pénzt. Az igazság az, hogy az a bank, amelyik olyan tőkét adna kölcsön, amely már előzőleg nincsen megteremtve, az rövidesen csak úgy tönkre menne, mint ahogy csódba jut az az állam, amely a bankóprés korlátlan urának tartja magát.

A bankoknak igenis van szerepük a hitelek összevonásában vagy kiterjesztésében. Ez tagadhatatlan. Esetleg ezeket a műveleteket el lehet bizonyos fokig deflációnak, vagy a megfordított esetben inflációnak nevezni. Ennél továbbmenőleg igaz az is, hogy a bankok mindenütt a világon a gazdasági süllyedés vagy fellendülés esetén más mértékkel mérik az általuk nyújtott hitelösszegeket, még pedig saját felelősségük és elhatározásuk szerint. Azonban még teljesebben igaz az, hogyha ők a hitel-kimérést bármikor úgy intéznék, hogy az nemcsak összecszerűség, hanem megmozdíthatóság (liquiditás) tekintetében nem volna összhangban a tényleg rendelkezésre álló, már kitermelt tőkékkel, akkor az ilyen bank összeomlása bekövetkezik, amint az számtalanszor megtörtént, és éppen ezen összeomlások által állt elő megint az az egyensúly, melynek végeredményben, teljesen ideiglenes kilengéseket belé számítva, a tényleg létező tőkék és a tényleges hitel-kielégítés között meg kell lennie. Keynes levezetései itt azután már bele torkollanak abba a konjunktúraelméletbe, mely a háború utáni közgazdaságtannak legérdekesebb és legmodernebb szövödménye, de amelynek tárgyalása kívül van dolgozatunk szigorúan kitzűzött korlátain. Mindenesetre nevezetes, hogy ez a hitelpénzülmélet any-

nyira eltorzult bámulói és követői kezén, hogy Sir Morgan-Webb már egyenesen abból indul ki, midőn a valutarendszereket bírálja, hogy a bankok teremtik nagy részét az ipar- és kereskedelem számára szükséges pénznek és ez a berendezkedés oka annak, hogy folyton nő a bankok elleni támadások tömege, a felvett hitelpénz-teremtés folytán.¹ Magára Keynesre is jellemző az, hogy magának a pénznek keletkezését a «money of account»-ban, a számláló pénzben keresi, amely akkor áll elő, amikor adósságok (nyilván bankadósságok) keletkeznek.² Ez más szóval azt teszi, ha jól szemébe nézünk a dolognak, hogy már tulajdonképpen bankrendszernek és kötelmi jognak kell lennie, mikor a pénz megszületik. Ez, őszintén szólva, nem egyéb, mint a nagyfejlettségű, modern angol gazdasági élet kifinomult csúcsteljesítményeinek visszavetítése a pénz gyermekkorára, amikor még sem bankról, sem bankkölesőről nem is álmodhattak a kezdetleges csereforgalom alanyai.

Mindebből az az elutasíthatatlan következtetés járul reánk, hogy bármilyen elméleti finomságokból építette is föl Keynes, angol társaival karöltve, a maga elméletét, egész dogmaszerkesztése azokra a fizikai tantételekre emlékeztet, amelyek csak légüres térben érvényesek, vagyis az igazság az, hogy az ő pénzelmélete és a nagy angol valutaváltozás egy időben születtek meg, de elmentek egymás mellett a nélkül, hogy egymással találkoztak volna. Keynes elméletének csupán bírálatos részét igazolta az 1931-i angol valutaváltozás és váltotta valóra váratlanul merész jóvendőléseit, ámde dogmái egyáltalán nem voltak alkalmasak arra, hogy az elhagyott aranystandard helyett más pénzrendszert adjanak Angliának, akár általa, vagy nélküle, a nemzetközi gazdasági kapcsolatoknak.

Ezt a megfigyelésemet és állításomat kettős bizonyítéksorral kívánám bemutatni s ezáltal meggyőződésemet tárgyilag igazolni. Az egyik tényesorozat a nagy angol pénz-

¹ Sir Charles Morgan-Webb: *Ten years of currency revolution* (1922—32.). II. fejt. 24. és k. 1.

² Keynes: *The pure theory of money*. 3. és köv. 1.

forradalomnak igazi lefolyása. A másik bizonyítéksor a fontválság elméleti velejáróinak kialakulása. Ez azután át is fog vinni bennünket az amerikai dollárválságig.

Az európai szárazföld politikai világa meglehetősen közönyösséggel nézte azt, hogy az angol parlament hogyan küld ki mindegyre bizottságokat a pénz kérdésének megvitatására, holott emlékezhettek volna arra, hogy Nagybritanniában mind a politikai alkotmánynak, mind a gazdasági életnek korszakalkotó változásai mindig csendes formulák jelentéktelennek látszó színpalái mögött játszódtak le és voltaképp a kialakulási folyamatok csak akkor váltak láthatókká a világ előtt, mikor eredményük már teljesen megérett. Így történt most a valuta nehéz kérdésében is. Az angol parlament Cunliffe-bizottsága — elnöke Lord Cunliffe, az angol bank elnöke volt — 1919 decemberében adta be végjelentését, melynek messze hallható végszava ez volt: «A mi vélekedésünk szerint szükséges, hogy a háború után haladéktalanul helyreállíttassanak azok az előfeltételek, melyek mellett az aranyvaluta hatályosan fenntartható.» Ez volt az angol közvélemény közvetlenül a nagy háború befejezte után. Ezen az alapon vett részt Anglia az 1920-iki brüsszeli nemzetközi értekezleten, hol a győztes és legyőzött országok először találkoztak, hogy Európa gazdasági problémáit megvitassák, de amely elméleti meddőségben mult ki. (Lásd erre nézve Cassel szerepét dolgozatunk IV. fejezetében.) Az ezután következő 1922-i nagy nemzetközi konferencia, a genuai, melyet Loyd George indítványozott, I., IX és XI. határozataiban is az aranyvalutát ajánlja minden nemzetnek, avval a korlátozással, hogy az úgynevezett aranyszükére való tekintettel a különböző jegybankoknak együttműködését javasolták. 1925-ben Churchill Winston pénzügyminiszter az angol valutát visszavitte az aranyalapra, a régi pénzláb alapján. Erre Keynes megkezdte ellene heves támadásait.¹ Azt, hogy az angol közvélemény, sőt talán az egész brit világbirodalom szervezete nem jól érezte magát az újonnan

¹ Keynes: *Essays in persuasion. The economic consequences of Mr. Churchill* (1935).

visszaállított aranystandard uralma alatt, ezt döntőleg bizonyítja, hogy 1929-ben, tehát éppen tíz évvel a Cunliffe-bizottság munkálatainak befejezése után, a londoni parlament már megint újabb valutabizottságot küld ki, ez a híressé lett Macmillan «Committee on Finance and Industry». Ez a rendkívüli készséggel dolgozó bizottság, tárgyalásai, vitái és adatai épp oly közismertekké lettek világszerte, mint valamely híres bűnpör esküdtszéki tárgyalása és a vég valóban drámaivá alakult. A Macmillan-bizottság a legkiválóbb elméleti és gyakorlati, politikai és gazdasági szakértőket meghallgatván, negyvenkilenc ülésen 54 tanút hívott meg, ezen felül tizenöt testület emlékiratát és 31 magánszemély véleményét dolgozta föl. Összefoglaló jelentését 1931 júliusában adta át a nyilvánosságnak; ez ma is rendkívül érdekes és a valuta-politika megismerése szempontjából pótolhatatlan olvasmány. Azonban a Macmillan report minden külső és belső érdekességét fölülmúlja az, hogy a leghatározottabban a nemzetközi aranyvaluta helyreállítása mellett foglalt állást, sőt ajánlásainak három pontjában megint azokat a jegybankokat, melyek nem ezt a politikát követnék. Nem telt el a nagy report két füzetének megjelenésétől három hónap és íme 1931 szeptember 21-én, a valuta-történelem e világnevezetességű napján, a Bank of England letér az aranyalapról s a sterling font papírvalutává változik.

Mi idézte elő ezt a drámai fordulatot és mi abban az elméleti hatások eredménye? Van egy jelünk, melyet midőn erre a kérdésre választ kell adnunk, útmutatóul használhatunk. A békeidők közvéleménye megelégedett avval a tétellel, hogy az aranyvaluta a világ igazi pénzrendszere és hogy ennek az arany pénzrendszernek mintája és őrzője az angol bank; mivel pedig az angol banknak még az 1844-i Peel-törvény alapján a 14 millió fonton felüli bankjegy kibocsátását arannyal kell fedeznie, ezért a jegybankoknak általán azt a szabályt kell követniök, hogy bankjegyforgalmuknak legalább 30% erejéig aranyfedezetének kell lennie. Maga ez a százalék dogmaszerűleg vétetett be a később alakuló jegy kibocsátó intézetek alapszabályaiba és a nagy háború után minden nemzetközi enquete-nek ez az arány öko-

zott nagy fejtörést, amint azt a genuai nemzetközi értekezlet naplója és a Népszövetség arany-bizottságának jelentése elárulja. Közelről megnézve azonban a kérdést, úgy áll a dolog, hogy sem a Peel-akta 14 millió fontos elhatárolása, sem az angol bank kibocsátásának fedezeti aránya nem valamely elméleti elgondolásból született, hanem egy igen egyszerű és brutális tényből, tudniillik abból, hogy abban a pillanatban, mikor az angol törvényhozás szabályozta a valutát, ez volt az angol államnak a Bank of Englanddel szemben fennálló tartozása. Valójában a bank-szervezet és azután az ezt magyarázó és érvényességét hirdető elmélet egy kézzelfogható jelenségre helyezkedett rá. Ez történt most is. Mire a Macmillan-jelentés egész összehordott szakértői tudásanyagát nyilvánosságra hozta, akkorra már Nagybritanniában a gazdasági élet eseményei áttörtek minden elméletet. Számszerűleg megállapítható, hogy azon a nevezetes 1931 szeptember 21-én a londoni banknak azért kellett megtagadnia jegyeinek aranyra való beváltását és az angol törvényhozás azért határozott akként, hogy Anglia elhagyja évszázados valuta-alapját, az aranyat, mert a nemzetközi tőke-piac a békekötések után és éppen azok következtében előállott gazdasági és politikai kialakulás folytán oly állapotba jutott, hogy egyszerűen kihúzta az angol bankból a rövid időre behitelezett aranyat; miután pedig Anglia adóssái hosszú lejáratra tartoztak neki, ennél fogva fizikailag nem volt más megoldás, mint megtagadni azt a kötelezettséget, hogy az angol bank benyújtott papírjegyek ellen aranyat szolgáltatasson ki. Ennek az egyszerű és brutális ténynek épp oly kevésbé van köze bármilyen pénzelmélet dogmáihoz, mint a Peel-aktának fedezeti arányához. Aki tehát a közrejátszó okok és okozatok igazi összefüggését akarja megtalálni, annak meg kell fordítania azt az optikai műszert, melyen eddig nézte az Anglia által hordozott aranyvaluta-rendszer sorsát, s azt kell mondania, hogy csak a való tények megállapítása után érthetjük meg az angol elméletek kialakulásána k folyamatát és első sorban a nevezetes Macmillan-report történetét.

Miután az angol parlament Lord Macmillan elnöklete alatt nyilvánosságra hozta jelentését, melyben a nemzet-

közi aranypénz-rendszer mellett vallott szint és annak helyreállítására adott ajánlásokat, s miután közvetlen ezt követőleg Anglia ott hagyta az aranyalapot: evvel megnyitotta az aranymentes valuta forradalmát. 1932 júliusában Ottawában, Kanadában összegyűlt a brit világbirodalmi értekezlet (Imperial Economic Conference). Ennek az ottawai értekezletnek viselkedéséből és határozataiból hámozhatjuk ki azokat a háttérben működő hatalmas erőket, amelyek erre az épp oly hatalmas valuta-szakításra vezettek és a világ pénzrendszerének forradalmát kierőszakolták, még pedig minden akadémikus elmélet nélkül és minden valutahagyomány ellenére. Első pillanatra látszólag semmi új sincsen a brit birodalom kormányképviselőinek Ottawában egyhangúan elfogadott azon határozati javaslatában, mely azt mondja ki, hogy (I. A.) «A legnagyobb mértékben kívánatos, hogy a földön a nagykereskedelmi árak emelkedjenek. Az árak leszállását kormányzati és magánintézkedésekkel okaikban kell megakadályozni, legyenek bár ezek az okok akár politikai, akár gazdasági, akár pénzügyi, akár érmerendszeri természetűek. (I. B.) Az értekezleten képviselt kormányok azt tartják, hogy ebben a kérdésben sürgős szükség van a legtágabb értelemben vett nemzetközi együttműködésre és abbeli óhajításuknak adnak kifejezést, hogy más nemzetekkel is együttműködhessenek a nagykereskedelmi árak emelésére irányzott gyakorlati intézkedések terén.» II. «Az értekezlet kijelenti, hogy a pénzpolitika végcéljának annak kell lennie, hogy kielégítő nemzetközi valutarendszer állíttassék helyre. Ennek a rendszernek úgy kell működnie, hogy ne csak az összes nemzetközi valutaárfolyamok szilárdságát teremtsen meg, hanem egyúttal biztosítsa a nemzetközi kereskedelem és pénzpiac sima és hatályos működését. Ehhez szükséges, hogy a világ nagy kereskedő nemzetei nemzetközi megegyezésre jussanak. Mialatt némelyiknek az itt képviselt államok közül igen határozott álláspontja van abban a tekintetben, hogy mi legyen ez a kívánatos pénzrendszer, az értekezlet mégsem kíván ebben a tekintetben bárminő javaslatot tenni, mert ezt a kérdést közelebbről úgyis egy nemzetközi értekezlet fogja tárgyalni. Ámde vannak olyan

előfeltételek, amelyeket a nemzetközi pénzrendszer visszaállítása előtt meg kell teremteni. Ezek között a legfontosabbak a következők: Az egyes államokban föl kell emelni a fogyasztásra szánt áruk árszínvonalát olyan magasságra, mely inkább van összhangban a termelési költségek nagyságával, ebbe belészámítva az adósságok terhét és más megrögzített, vagy majdnem megrögzített terhet is. Meg kell azt előznie mindazon politikai, gazdasági, államháztartási és a pénzrendszerre ható okok kiegyenlítésének, amelyek sok országban az aranyvaluta összetörésére vezettek és amelyek, ha ki nem egyenlítik őket, kikerülhetetlenül ismét összeomlásra fognak vezetni, bármilyen nemzetközi pénzrendszer fogadtassék is el. Az értekezlet nézete szerint akármely nemzetközi pénzrendszer jövő működését illetőleg a legfontosabb az, hogy a nemzetek együttműködése biztosíttassék és fenttartassék oly céllal, hogy amennyiben csak megvalósítható, a pénzrendszerek (valuták) vásárlási erejében nagyobb kilengések elkerültessenek.»

Távolról nézve ez az egész ottawai határozat vallomás az aranyvaluta mellett. És mégsem az.

Aki a szavak fapallóját nézi, látja, hogy azokat észrevétlenül felemeli egy áradat, mely lassankint alámoossa a megszokott szavak értelmét. Látnivaló, hogy nem az aranyvalutával kezdődik a brit kormányok programja, hanem az áruk emelésének és a felemelt árszínvonal állandósításának követelésével. Evvel a valuta ügye tehát a második sorba csúszott le, a helyett, hogy, mint a fent idézett két parlamenti bizottság jelentéseiben láttuk, ez a követelmények közt legelől haladna. Még jellemzőbb, hogy ennek az ottawai határozatnak utolsó részében, melyet nevezetessége miatt előbb szószertint idéztünk, ugyan benne van az aranyvaluta szó, de ezt a kitévelt valamely rejtélyes kerülgetés előzi meg, mintha csak véletlen odavetett mellékmondat volna. Azt mondja a határozat, hogy «nemelyiknek a képviselt államok közül megvan a maga igen határozott álláspontja abban a tekintetben, hogy milyen legyen a kívánatos pénzrendszer.» Ám ez az igen határozott vallomás egyszerre abba marad. Harmadik jele annak, hogy a régi szavak gon-

dosan fűzött kifejezései mögött új áramlatok hullámoznak, az a megfigyelés, hogy a kanadai értekezlet a pénzügyrendszer megteremtésénél sürgősebbnek tartja a pénzügyrendszer előfeltételeinek «kiegyenlítését.» Ha így elemezzük ki az egységes birodalmi határozat mögött jelentkező élő erőket, akkor hamar rájövünk arra, hogy az csak látszólag egységes; «nemelyiknek a képviselt államok közül» nem volt meg, vagy nem lehetett meg ugyanaz a határozott álláspontja, melyet a többiek vallottak. Ez a derékbetört szöveg takarja el azt az ellentétet, mely a világbirodalom egyes tagjai között támadt, egyrészt az aranyat termő dominiumok, mint Dél-Afrika, között, melyek az arany standard mellett állottak, másrészt velük szemben a mezőgazdasági terményeket szállító tagállamok között, melyek Ausztráliával az élükön olcsó valutát követeltek. A londoni központi kormány ügyessége takarta be a háttérben lappangó ellentét szakadékát a fentebb idézett mondattal. Így tűnik ki, hogy az a híres ottawai határozat voltaképpen össze nem illő mondatok deszkáiból van összeácsolva és a mélységből egy még névtelen áradat emelgeti őket. Látjuk azt is, hogy a brit gyarmatvilág első és főcéljának a mezőgazdasági termények árának a fölemelését kívánja s az egész valutarendezést tulajdonképpen ennek az eszközével akarják tekinteni. Az ottawai értekezlet csakugyan létrehozta az idősb Chamberlain régi tervét, amelyben a brit birodalom gazdasági egységét, bár laza formában, kialakította, tíz százalékos vámelőnyt ad a gyarmatok Angliába való agrár behozatalának, ami nemcsak a szabad kereskedelem végét jelentette, hanem ugyanakkor az aranyvalutarendszer belső létjogosultságának megtagadását is. Erről alább még lesz szavunk. Itt csak azt kell megállapítanunk, hogy azt a brit birodalmat, a «british commonwealth»-t, mely a világháború után új közjogi arculatot kapott, mert most már nagy tagállamainak önkéntes működésén alapszik s valóságban majdnem köztársasági alaphelyezkedett, a világra szakadt nagy mezőgazdasági árválság rázta meg. Ez látható együttes határozataiban és ezért a híres ottawai «Money resolution»-t csak akkor tudjuk igazán mivolta szerint megérteni, ha azt nem a pénzügyelméletek

oldaláról, hanem ugyanazon birodalmi értekezlet többi gazdasági elhatározása szempontjából nézzük. Így lesznek a valuta-határozatban a mellékmondatok fontosabbakká a főmondatoknál s így lepi el az árszínvonal emelésének gondja a valuta problémáját, különösen pedig az arany kérdését, amelyről eredetileg beszélni és határozni akartak.

Mindez akkor tárult az ámuló világ elé, mikor éppen az ottawai birodalmi értekezlet kívánsága szerint 1933 június 12-ére a london-kensingtoni őslénytani múzeumba az angol kormány összehívatta a «gazdasági világértekezlet»-et. Az előkészítő bizottság javaslata itt is úgy szólott, hogy «a pénz- és hitelpolitika terén a cél nem lehet más, mint a tényleges nemzetközi aranyvaluta helyreállítása, melyhez okkal-móddal csatlakozhatnak azok az államok, amelyek elhagyták az arany-alapot.» Ezt a nagy valuta-békekonferenciát július 3-án felrobbantotta Roosevelt, az amerikai Egyesült Államok elnöke, amint azt értekezésünk következő fejezete bemutatja. Július 27-én széjjel oszlott a világértekezlet és három valuta-darabra törte a világot: az amerikai Unióra, a Franciaország vezetése alatti aranyblokkra és a «Sterlingáriára», vagyis Angliára és a hozzá csatlakozott, a papírfont-valutát valló államokra. Ez utóbbiak nevében jelent meg az úgynevezett «Birodalmi Nyilatkozat» (British Empire Currency Declaration), mely azóta az angol pénzügyminisztereknek a londoni parlamentben tett, megismételt kijelentései szerint az angol valuta-politika elvállását képviseli. Ez a nyilatkozat legelsősorban a gazdaságilag egyesült brit világbirodalomnak hűségnyilatkozata. Másodszor bejelentése az arra való készségnek, hogy addig, ameddig a világhatalmak nem oldják meg együtt a pénzrendszer kérdését, az angol Empire megoldja azt magára nézve. A 4—10. §. ennek e brit valutapolitikának az elveit szögezi le a következőkben: Főcél az árszínvonal fölemelése; ezt azonban nemcsak pénzrendszabályokkal lehet elérni, miután az árhanyságnak másfajta okai is vannak. Elvetnek minden állami pénzduzzasztást (inflatiót) és olyan pénzpolitikát követelnek, mely megóvja a piacot a spekuláció túlzott közrehatásától. A legfontosabb követelmény az most, hogy foly-

massák a birodalomnak az áremelés tekintetében megkezdett politikáját. Ezt így fejezik ki: «Az Egyesült Királyságnak az utolsó hónapokban tanusított kitartása az olcsó és bő pénz politikája mellett mind jobban érvényesül azon kedvező körülmények következtében, amelyek egyrészt az Amerikai Egyesült Államok valutapolitikájában bekövetkezett változás által, másfelől az által állottak elő, hogy megállott az aranyban számított áruk esése. Az ottawai értekezlet óta általában 12%, az elsődleges termények árában pedig 20% áremelkedés mutatkozik. Ezt folytatni kell s ha józan határokat ért el az általános áremelkedés, akkor kell minden eszközt megragadni arra, hogy a fölemelt árszínvonal állandósíttassék. A brit delegáció most is azon a nézeten van, hogy a végcélnek a nemzetközi aranyérték helyreállításának kell lennie, oly nemzetközi együttműködéssel, amely megakadályozza az arany vásárlóerejének jogtalan hullámzásait. A világ valuta-problémája abból áll, hogy össze kell egyeztetni a nemzetközi váltóárfolyamok állandóságát a jószágok árainak józan stabilitásával, még pedig nemcsak egy országon belül, hanem világviszonylatban.» (IX.) «A brit birodalmon belül is, a kereskedelem érdekében, igen fontos a valuta váltóárfolyamok árállandósága. A pénzpolitikának ezt a célt mindig szem előtt kell tartania és ezt szolgálja az árak emelésére irányuló együttes törekedés; ezt mozdítja elő az is, hogy a brit kormány nincs lekötve más államok irányában a sterling font jövő irányítását illetőleg s e tekintetben teljesen szabad a keze. Ha más nemzetek is ezt a politikát követik, akkor még nagyobb területekre nézve lehetne megteremteni és fenntartani a valuta állandósítását.»

E nevezetes és azóta sokszor idézett nyilatkozaton megérezik az Amerikából átsapott valutaforradalom egész ereje. Vele szemben a Franciaország vezetése alatti államok formális nyilatkozattal megalapították az aranyvalután megmaradt nemzetek blokkját. Az Emperial declaration úgy hangzik, mintha a sterling nehéz béklyókból szabadult volna ki és most fölfelé röpül az áremelések irányában. Egyszóval: az áremelő politika, tehát az agrár dominiumok búzakérdése kerekedett egészen fölül és ezáltal nemcsak az aranyprobléma

került háttérbe, hanem határozottan kiérezni azt is, hogy a régi valutapolitika főirányítója, tudniillik az egyes államok közti váltóárfolyamok állandó fönntartásának helyébe, legalább is egyelőre, a belső nemzeti, illetőleg a birodalom egyes országai közötti pénzkapcsolat döntő követelése lépett. Az aranystandard programja ugyan nem tűnt el, sőt egyes szavakban ott csillogott, de (ideiglenesen) elborították azt az áremelő áradatok, melyek még az ottawai határozatban is csak láthatatlanul emelgették az ősi angol valutapolitika deszkázatát. A Nyilatkozat egyik legfőbb jellemző vonása az, hogy folytonosan ideiglenes állapotot lát, avval törődik és lemond arról, hogy a világvaluta végleges rendezését követelje.

Amikoron levetette álarcát az a lassan előretörő kialakulás, mely először az angol parlamenti bizottságok tárgyalásain, majd Ottawában, később a londoni értekezlet kudarcán mutatkozott meg s végül a most ismertetett birodalmi értekezlet egymásra tornyosuló határozataiban, szavak és formulák gondosan őrzött sorozata mögül előlépett, akkor mint valamely jól előkészített opera utolsó felvonásában mindent túlharsogva harsan föl egy aggasztó kiáltás: a Macmillan-report mellékleteként megjelent «Memorandum of Dissent by Lord Bradbury»-ben a lord szájából fölhangzik az aranyvilágpénz utolsó vészkiáltása. Ez az emlékirat harminchatodik pontozatában jelenti ki, hogy (I.) «Országunk legnagyobb érdeke az, hogy a nemzetközi aranyvalutához ragaszkodjék, a mostani paritás alapján, de törekedni kell arra, hogy államközi megegyezéssel biztosíttassék ennek a pénzrendszernek jobb működése». (2.) «A meglevő hazai pénzrendszert meg kell tartani.» Indokolása valóban ős angol stílusra vall, mikor így szól: «Az aranyvaluta uralma alatt annyi mennyiségű arany, amennyit meg lehet emészteni: táplál; ha többet adnak be belőle, akkor méreggá válik. Úgy kell működtetni ezt a rendszert, hogy nem venni el más nemzetektől, hanem meghagyni nekik annyi aranyat, amennyi egészséges táplálkozásukhoz szükséges, ellenben elzárni előlük a többit, úgy, hogy meg ne mérgezhessék magukat az arannyal.» Erre következett Lord Bradbury különös, látomásyszerű

jövendőlése, mely ekképpen hangzott : «Azt, hogy az aranyat a valutarendszerben valamely ármutató szám (index) helyettesítse, a gyakorlati politikában tényleg csak azok érhetik meg majd, kik közülünk a legeslegfiatalabb korba tartoznak.» Mire e sorok nyilvánosságra kerültek, már útban volt az index-valuta, hiszen az észrevétlenül ott lappangott az ottawai értekezlet hátterében, szétrepesztette a londoni világ-értekezletet és megszólalt azon birodalmi valutanyilatkozatban, melyet már elemeztünk. Ezt az indexvalutát az új amerikai pénzelmélet hozta, melyről dolgozatunk következő fejezete fog beszámolni.

Egyelőre azonban még az angol valutahatásoknál vagyunk. E csodálatosan sima és egyszerű szavakba burkolt angol valutaforradalom, melynek korszakalkotó voltát semmi közgazdasági krónikás többé nem tagadhatja, kettős elméleti megfigyelésre csábít. Most ezekre térünk át. Egyikük a nagy változást megelőző és követelő elmélet : ez Keynes nevéhez fűződik. A második az immár beállott pénzforradalomból von messzemenő következtetéseket, még pedig nemcsak az angol pénz sorsára, hanem a pénzelmélet egész lényegére. Ennek főharcosa Sir Charles Morgan Webb és Amerikába áttelepítője Angus L. L. B.

Keynes, amint föntebb már jeleztük, akkor támadta az aranyvalutát, mikor Churchill Winston 1925-ben a régi alapon újra behozta azt ; támadásait azon a módon kezdte, hogy a nagy bankok elnökeinek szokásos évi közgyűlési beszédeit kegyetlenül megbíráta. Később magának a miniszternek ment neki. Mindezen nyilatkozataiban mindig az az ugrópontja logikájának, hogy «az a politika, mely a sterling váltóárfolyamát a régi arany-arányra emelte, akkor, amikor tényleg tíz százalékkal állott ezen viszonylat alatt, nem jelent mást, mint azt, hogy ha valamit eladunk a külföldnek, akkor vagy annak az idegen vásárlónak kell tíz százalékkal többet fizetnie, vagy pedig nekünk kell megelégednünk tíz százalékkal csonkított ellenértékkel.»¹ Innét ki-

¹ Keynes : *Essays in persuasion*. The economic consequences of Mr. Churchill. (1935.) 244. 1.

indulva vádolja Keynes a reformot a kereskedelmi mérleg megrontásával és ezt teszi felelőssé a munkanélküliség megnövekedéséért. Később érveinek sorozata még bővül és attól fél, hogy az amerikai Egyesült Államok a maguk magasabb munkabérszintjével romlásba fogják rántani Angliát, ha ez «az arany bilincs által össze van kötve a tengerentúli aranyhatalmassággal.» Akkoron, midőn 1931 szeptemberében az aranysterling tragédiája bekövetkezik, Keynes shakepeare-i szavakkal üdvözli az aranyvaluta bukását, mert «Anglia kimenekült a kinzó szerszám alól.» Ezek a kijelentések arra vitték követőit, különösen Sir Morgan Webbet, hogy Keynes érveiben az aranyvaluta végleges nemzetközi csődjét lássák. Cassel is itt fordult meg aranyhívóból aranyellenessé, amint azt a IV. fejezetben látni fogjuk. Mindezen okokból a mi kötelességünk itt az, hogy élesen górcső alá vegyük a nagy tudósnak, ki tényleg prófétának is bizonyult, érveit és okoskodását.

Mihelyst azt a fáradságot vesszük magunknak, hogy ugyanavval a módszerrel boncoljuk szét Keynesnek aranyvaluta-ellenes kijelentéseit és összehasonlítjuk ugyanúgy a való élet eseményeivel, mint ahogy fentebb hitelpénz-elméletét szembesítettük magával az angol bankgyakorlattal, akkor leveti ez mesterséges, vagy később magára szedett elméleti burkát és ott fog állni a maga csupasz igazságában, amelyből minden következtethető, csak az nem, hogy az aranyvaluta most már mindörökre eljátszotta volna nemzetközi szerepét. Pedig az új elmélet hívei és terjesztői Angliában és a külföldön egyaránt ezt olvasták ki a cambridge-i tanár szavaiból.

Ami mindenekelőtt azt az eltagadhatatlan tényt illeti, hogy Keynes 1931 szeptemberében azt kívánta és utóbb azt üdvözölte, hogy Anglia szüntesse meg a bankjegyeknek arannyal való beváltását: ennek a természetes oka az volt, — amire már előbb utaltunk is — hogy 1931 júliusában és augusztusában nem kevesebb, mint 200 millió font aranyat vontak el a Bank of Englandtól és ezt fizikailag nem lehetett tovább kibírni. Ez tény volt, olyan tény, amely szerintünk a békekötések által összezavart világgazdasági helyzetnek volt egyik elmaradhatatlan következménye és ebből semmi-

féle elméleti következtetést sem az aranyvaluta mellett, sem az ellen levonni nem lehet. Ha, tegyük fel, Anglia akkor az ezüstrendszer, vagy a platinavaluta alapján állott volna, a hibásan működő pénzzivattyú az ezüst vagy platina kincsét vitte volna el és a sterling szempontjából ugyanaz az eset állott volna be, természettani pontossággal. Ebből a kényszereseményből kifolyólag jogosan lehet bírálni azt a politikai, pénzügyi, vagy vámhelyzetet, melyből az Angliára reáerőszakolt, de az aranyvaluta jóságával semmiféle összefüggésben nem álló pénzváltozás bekövetkezett. Keynesnek azonban, láttuk, vannak más érvei is. Churchill aranyvalutáját azért támadta, mert a pénzkérdésen kívül a kereskedelmi mérleg leromlása és a munkanélküliek számának emelkedése állott elő. E tények igazak, de az okozati összeköttetés megszerkesztése hibás. Az összes megfigyelések és számbeli adatok, amelyekre Keynes és utána követőinek sora itt támaszkodik, mind arra a tíz százalékos különbözetre vonatkoznak, amely abból állott elő, hogy mikor Churchill 1925-ben visszavitte Angliát az aranyalapra, a pénzláb megválasztásánál, azaz az új font értékelésénél túlságosan nagy arányszámot választott, mert a háború előtti arany-arányra ment vissza. Ez az ellenvetés igaz. Még több is igaz ennél, tudniillik az, hogy ha Churchill akkor tíz százaléknál kevesebbre veszi föl a régivel szemben az új font arányát az aranyhoz, akkor is megbukik valutakísérlete. Megbukott volna azért, mert csak 1931-ben tűnt ki az, hogy a világháború következtében a győzelmes Anglia is többet veszített, mint pénzürtékének tíz százalékát. Amint utólag megtudtuk, 30 százalék veszett el. Ebből következik igen egyszerűen az az igazság, hogy ha mikor a nagy háború után Anglia újra szervezi aranystandardját és már akkor nem a régi arany-arányt, nem is a tíz százalékos elméleti csökkenést, hanem a valóságnak megfelelő 30 százalékos leütést viszi végbe az új sterling font értékelésénél, akkor az 1931-iki kényszerhelyzet nem áll elő, nem állnak elő a helytelen pénzrendszernek Keynes által megfigyelt egyéb káros következményei sem. Egyszóval: Anglia akkor s ily föltételek mellett megmaradhatott volna évszázados arany pénzrendszere mellett.

Ez a valutapolitika következtetése. Ami az elméleti igazságot illeti, az igazság itt az, hogy Keynes összes érvei és művészi gondolatcsoportosításai csak az akkori túldrágított aranyteher és nem általában az aranyfont ellen szólnak. Ehhez még hozzá tehetjük azt is, hogy Keynes avval érvelt Angliában az ő aranyvalutájuk ellen, hogy szerinte az Amerikai Egyesült Államok mindaddig, míg Nagybritannia le nem tér az aranyalapról, az amerikai aranystandard bilincsláncain rángathatják a londoni pénzpiacot. Ez az érv nemcsak teljesen viszonylagosnak bizonyult, hanem önmaga ellen fordult abban a pillanatban, mikor 1933-ban az Unio is otthagya az aranystandardot. Ekkor tehát az amerikai bilincs lehullván, elmúlt ez a veszély és Anglia az aranyvalutát ismét életbeléptethette volna, mert hiszen többé nem volt meg az a kockázat, hogy Londont az amerikai Unio aranypolitikája rángatja ide-oda és veszélyezteti áruinak és munkabéreinek színvonalát. Hiszen akkor már túl az Óceánon beköszöntött a gummidollár időszaka.

Keynes és követői azonban mindezt nem vették számba és, mint a közgazdasági tudomány és a gazdasági politika terén rendszeresen történni szokott, egyetlen jelenséget kineveztek törvényszerűségnek. Az elméleti magyarázat az, hogy amint fentebbi fejtegetéseink már kimutatták, Keynes már akkor a hitelpénz-elmélet alapján állott és ennél fogva az olyan tünetet, mint amely Angliában az által állott elő, hogy az aranyvaluta újrabehozatalánál a pénzlábat eltévesztették, semmiképpen sem tudta, de nem is tudhatta elméleti rendszerébe beilleszteni, mert ez a jelenség csak a klasszikus pénztan alapján volt megmagyarázható.

Az a rendkívüli siker, melyet Sir Charles Morgan Webbnek, ki a birmai (indiai) egyetemnek egykor alkancellára volt, könyvei az Óceán mindkét partján arattak, elsősorban onnét származott, hogy stilisztikailag ragyogóan állította be ugyanezt a kérdést; másodsor onnét, hogy az angol valuta kialakulása folytán a közvélemény immár teljesen elő volt készítve az aranyprobléma ilyeszerű bemutatására. A Morgan

Webb könyve¹ (*The rise and fall of the gold standard*) eredetileg Angliában jelent meg, de oly érdeklődést keltett, hogy Amerikában, hol még inkább a valutaforradalom hatása alatt állott az egész közvélemény, külön propaganda kiadást rendeztek belőle. A szerző először a Rotary-clubokban fejtette ki propagandáját *Az aranyvaluta leleplezése* címmel; később könyvsikerén fölbuzdúlva közzétette a pénzforradalom krónikáját.² A munka megkapó eredetisége abban van, hogy írója azt az alkalmat, hogy az angol bank a papírsterlingért többé nem ad aranyat, merészen arra használja föl, hogy megfordítja a valutatörténet távcsövét. Azt akarja bizonyítani, hogy sohasem az aranyfedezet volt az, ami fönntartotta az angol pénz értékét, hanem megfordítva a sterling tartotta az aranyat. Határozottan érdekesek visszapillantásai arra a majdnem teljes évszázadra, amely 1822-től 1914-ig tartott és amely alatt Anglia rendületlenül 3 font 17 shilling és 16 1/2 pennyn tartotta az arany uncia árát s melyet még a nagy Newtonnak a *Master of the Mint*nek kísérletei alapján állapítottak meg. Miután nem érmetörténetet írunk, bennünket érintő következtetése itt az, hogy szerinte «aranystandardon mindenki mást és mást értett, egyszer a fontot, egyszer (a világháború után) a dollárt és ezért az aranyvaluta fölmondta a szolgálatot; visszahozataláról csak akkor lehetne szó, ha megint egyetlen akarat, tehát nyilván egyetlen államhatalom vezethetné az aranypolitikát.» Ennek az új, angol felfogásnak másik népszerű terjesztője Angas,³ aki már Roosevelttől dollártörését veszi tekintetbe, amint arról a III. fejezetben lesz még beszédünk. Itt csak ennyit: elméleti szempontból Angas a maga pénzszemléletét voltaképpen egy általa megszerkesztett nagyobb szociológiai rendszernek egyik részlete gyanánt mutatja be: ennek a rendszernek a mű csak egyik kötete s célja a szerző vallomása szerint

¹ Kitűnően ismerteti a művet Makai Ernő a *Magyar takarékpénztárak és bankok Évkönyvének* I. köt. (1936.) 140. és köv. l.

² Angliában *Ten years of currency revolution 1922—32.* címmel, Amerikában *The money revolution* cím alatt jelent meg.

³ Angas L. L. B. *The problem of the foreign exchanges.* 1935.

tulajdonképpen nem más, mint az, «*hogyan találhatunk olyan módszereket, melyek megakadályozzák a munkanélküliséget és a kereskedelmi apályokat.*» Szerzőnk a katonai pályáról vonult a szociológiába s talán szabad annyit mondanunk róla, hogy a tipikus világreformerek közé tartozik, akiknek közös jellemvonása az, hogy minden régi tantétel mögött valamely nagy elemi tévedést sejtjenek, melyet nekik kell kiigazítaniok, s viszont a legbonyolultabb kérdéseknek is olyatén megoldását keresik, ahol egyetlen formula megszüntet minden kétséget. Az ilyen rendkívüli rendszerek igen alkalmasak propaganda célokra, de kevésbé a valutaelmélet nagy kérdéseinek kioldozására, ezért nem is követjük Angas dogmatikáját, hanem az angol valutaváltozásnak az új elméletekkel való összefüggését részben Angas, főként Morgan Webb nyomán s őket még egy olyan megvilágításban szerepeltetjük, amely tovább visz bennünket kutató útunkon, még pedig egyenest a valutavilágpolitika maigóca: az amerikai Egyesült Államok korszakos valutaváltozása felé.

Az angol pénzügyminisztereknek az utóbbi évek folyamán 1931 óta részben a parlamentben, részben az 1937-i londoni (harmadik) birodalmi értekezleten elmondott nyilatkozatai arra a következtetésre vezetnek, hogy Keynes elmélete és Morgan Webb felfogása nem állhatnak távol magának az angol kormánynak valutaelveitől. Éppen ily világosan kiérezhető az is, hogy maga a brit pénzpolitika mindinkább amerikai tekintetek hatása alá került. Ez az utóbbi tény nemcsak azt jelenti, hogy a két nagy angol-szász állam között elintézésre váró vámpolitikai s adósságrendezési kérdések nyomultak előtérbe és ezek szorították háttérbe magát a világvaluta problémáját is, hanem jelenti azt is, hogy az angol királyság, mint ismételten kijelentette a kincstár lordja, egyelőre jól érzi magát a sterling lebegő állapotában. Igaz, hogy a mind önállóbban föllépő dominiumok ellentétes érdekei is az ilyen ideiglenesség fenntartása mellett szólanak. Az is igaz, hogy evvel az eljárással az aranystandard elveinek a védelme mind szűkebb területre szorul, kivált akkor, amikor az európai kontinensnek aranytól megfosztott államai

ügyszólván teljesen az igazgatott papírpénz állapotába jutottak. A legutóbbi, 1936. és 1937. évek fejleményei pedig azt mutatták meg, hogy a Franciaország vezetése alatti aranyblokk sem volt elég erős ahhoz, — bár nagy áldozatokra volt elszánva — hogy fönn tudja tartani az aranyvaluta klasszikus uralmát. Ez mind tény és valóság. Mégis a magunk részéről azt hisszük, hogy helytelen következtetésekre jutna az, aki úgy szűrné le a bemutatott nagy változások tanulságait, hogy szemben az aranyvaluta világháború előtti általános nemzetközi elismertetésével most már azt hirdetné, hogy az aranyvaluta túlhaladott intézmény s mindörökre megbukott — indokolván ezt avval, hogy maga az angol-szász gazdasági világ, az aranyérték eddigi hordozója és az aranytermelés ura, azt hatályon kívül helyezte. Evvel szemben áll nemcsak az az igazság, hogy az elméleti irodalomban ma is többségben vannak azok, akik az aranyvalutát visszavárják, hanem az is, hogy mind a brit, mind az amerikai evolúció megfigyelőinek (hacsak nem akarnak szándékosan elzárkózni a valóság elől) észre kell venniök, hogy mind a két angol-szász államban, de különösen az angol birodalomban elmélet és gyakorlat arra veti a fősúlyt és abban látja az elérendő végcél, hogy az aranyvalutának addigi arányszámait vagy mechanizmusát akarnák újból és éppen nemzetközi alapon biztosabb és megfelelőbb aranyrendszerrel pótolni.

Ezért fejezhetjük be eddigi szemlélődésünket kettős megállapítással. Az egyik az, hogy az aranyvaluta ellen e pénzválságok alatt felhozott érvek egyike sem tudta elfelejtetni, még kevésbé pótolni azt a nagyszerű nemzetközi funkciót, melyet a világ egész gazdaságának javára ez a valutarendszer betöltött. A másik az, hogy viszont az aranyvaluták sorában beállott forradalmi átalakulásoknak arra kell kényszeríteniök a pénzelméletek művelőit, hogy ne álljanak meg valamely ércvaluta felületes dogmájánál, hanem annál jóval mélyebben keressék a pénzérték lényegét és elméletének igazságait.

HEGEDÜS LORÁNT.